

8437
A-22

иқлол қахрамонлари

Абдулла АВЛОНИЙ

Мажмаи асарлар

*Шавкати инсон эрур илму адаб,
Эътибор этмас анга молу насаб.*

ИКИНЧИ МУАЛЛИМ* КИТОБИДАН

Биринчи мактабларимизнинг шогирдларина алифбодан сунг уқутмак учун очуқ тил ва осон таркиб ила ёзилуб, ахлоқий ҳикоялар, адабий шеърлар ила зийнатланмуш УҚУВ КИТОБИДур.

* 1915 йилги (Т., «Мактаб» иашриети, Ильин литогр.) иккинчи нашрига асосландик.

МУҚАДДИМА

Ерни ва кўкни, ер ва кўкдаги нарсаларни(нг) барчасини яратгон Ёлғуз Аллоҳ таоло ҳазратларидур. Кўзларимизга кўринган ва кўринмаган катта ва кичик нарсаларни, инсон ва ҳайвонларни, кўкдаги қуёш, ой ва юлдузларни, ерни ёрутмақ ва бизларни тарбия қилмақ учун яратқучи яна жаноб Ҳақдур. Бизлар шул Аллоҳ таолонинг бандасимиз, Аллоҳ таоло бизнинг Тангримиздур. Жаноб Ҳақ бизларга ниҳоятда қўп неъматлар бермишдур. Бизларга берган неъматларининг мингдан бирини санаб — ҳисоблаб битирмақ мумкин эмасдур. Аммо, бизга берган неъматларин орасинда **АҚЛ**дан азиз ва қимматли неъмат йўқдур. Расули ақрам саллаллоҳу алайҳи васаллам афандимиз: «Аллоҳ таоло бандаларга берган неъматлари орасинда **АҚЛ**дан яхшироқ нарса йўқдур», — демишлар. Эй ўғлонларим! Сиз ҳам улуғ неъмат қадрини билингиз! Жаноб Ҳақ бизларни ақлли инсон қилиб бошқа ҳайвонлардан ортуқ қилди. Ва бу ақлли нурландирмақ ва орттурмақ учун ўқумақ, ёзмақ, илму маърифат ҳосил қилмақ керак. Ва бу неъматларни қўлга олмақ учун ёшлиқдан ҳаракат қилмақ, чолишмақ ва бу улуғ неъматлар баробарига Аллоҳ таолога шуқр қилмақ ҳар биримизга вожиб ва лозимдур.

АҚЛ

Бир кун отамиз Одам алайҳиссаломга жаноб Ҳақ тарафиндан ҳазрат Жаброил **АҚЛ**, **ДИН** ва **ҲАЁ**ни келтуруб: «Аллоҳ таоло сизга бу уч нарсдан бирини олиб қолурга сизни ихтиёрлик қилди. Хоҳлаганингизни олиб қолингиз, сизга ҳадядур», — дедилар. Одам алайҳиссалом: «Ақлни ихтиёр қилдим», деганларида, ҳазрат Жаброил Дин ила Ҳаёга боқуб: «Сизлар ўз жойингизга кетингиз. Одам сизларни қабул қилмади», — десалар, алар: «Жаноб Ҳақ бизларни, Ақл қайда бўлса, сизлар ҳам шунда бўлурсиз, деб амр қилган эди, бизлар Ақлдан айрилмасмиз», — дедилар. Эмди

очуқ маълум бўлдики, Ақл қайда бўлса, Дин ва Ҳаё ҳам шунда бўлур экан. Ақл қанча ортса, юқориланса, Дин ила Ҳаё ҳам шунча қувват топар экан.

Ҳар киши қилса илм учун ҳаракат,
Версун Аллоҳ ақлина баракат.

САЛАВОТ

Ҳадсиз-ҳисобсиз раҳматлар пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга бўлсунки, бизларга шариат йўлларин кўрсатган ва дин ҳукмларин ўргатган, бизларни мусулмон бўлишимизга сабаб бўлган, Исломи динин тарқатмақ учун қанча машаққатлар чеккан, Макка кофирларининг жабру жафоларига сабр қилган, Аллоҳ амрин тутуб ўз ватанларин ташлаб, Мадинага кўчган, Уҳуд тоғиндаги урушда муборак тишлари синган, бутун умрларинда Аллоҳнинг амриндан бир қилча ойрилмаган, бор кучларини(нг) дини Иломи йулинда сарф этган. Бизларга энг муқаддас китоб Қуръони карим ила суннатларин қолдириб кетган, баданлариндан жонлари чиқгунча «уммат», «уммат» деб оламдан ўтган бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом афандимиз ҳазратларидурлар. Мана бизларга шул суюқлу пайғамбаримизга, авлоду саҳобаларига доим Аллоҳ таоло тарафиндан раҳмат сўрамақ лозимдур. Бизлар шул зотнинг умматларидурмиз. «Умматман» демак фақат қуруқ тил ила бўлмас. Балки жону дил ила пайғамбаримизни(нг) буюрган ишларини қилур, кўрсатган йўллариндан айрилмаслик, тандан жонимиз чиқгунча биз ҳам «миллат», «миллат» деб дунёдан кетмаклик ила бўлур.

МАКТАБ

Мактаб уйи — доруламон,
Мактаб ҳаёти жовидои,
Мактаб сафойи қалбу жон,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб эрур доруладаб,
Мактаб эрур эҳсони Раб,
Мактаб эрур гулзор ажаб,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб дуру гавҳар сочар,
Мактаб сиза жаннат очар,
Мактаб жаҳолатдан қочар,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб сизи инсон қилур,
Мактаб ҳаё эҳсон қилур,
Мактаб ғами вайрон қилур,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб берур Куръон сиза,
Мактаб берур имон сиза,
Мактаб берур ҳурои сиза,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб ўқувни кўрсотур,
Мактаб ёзувни ўрготур,
Мактаб уйқудин уйғотур,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактабдадур илму камол,
Мактабададур ҳусну жамол,
Мактабдадур миллий ҳаёл,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб демак масжид йули,
Мактаб эрур жаннат гули,
Мактабни сизлар булбули,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

Мактаб миси тилло қилур,
Мактаб сизи мулло қилур,
Мактаб сил(л)иқ салло қилур,
Файрат қилуб ўқинг, ўғлон!

САХИЙЛИК

Бир кишининг Саид исмли ўғли бор эди. Отаси ҳар кун мактабда таом олиб емак учун ўн тийин пул берур эди. Бир кун мактабга кетуб борганда, бир фақир киши йўлуқуб:

— Ўғлум, ики кундан бери очман. Таом олиб ей десам, устимдаги йиртиқ чакмондан бошқа ҳеч нарсам йуқ. Бир оз оқчанг бўлса, берсанг, савоб топур эдинг, — деди.

Саид фақирнинг сўзига тоқатсиз бўлуб, ҳолига раҳми

келуб, атоси берган ўн тийин пулни фақирга берди. Фақир бу еш Саиднинг қилгон шафқату марҳаматига офарин қилуб, йиғлай-йиғлай дуолар қилуб кетди. Саид ул кун ўзи оч қолса ҳам очлигини ҳеч кимга билдурмай, сабру каноат ила уткарди. Мактабдан озод бўлуб, уйига борган замон қилгон ишини отасига сўзлади. Отаси ҳам «сахий Саидим», деб хурсанд бўлуб, дуо қилди ҳам бундан сўнг Саидга ҳар кун йигирма тийиндан берурга ваъда қилди. Саодатлик Саид отаси берган йигирма тийиннинг ўн тийинини еб, бешини фақирларга беруб, бешини йиғуб, тездан бой бўлуб кетди.

БАХИЛЛИК

Бир бахил кишининг уйига бир неча яқин дўстлари меҳмон бўлуб келди. Ул бахил меҳмонларни(нг) зиёфат қилмак ўрнига беҳуда сўзларни(нг) сўзлаб ўлтурди. Ардан кўп вақт ўтгандан сўнг хизматчисини чоқируб:

— Бор, таом пишган бўлса, олиб кел! — деди.

Шул вақт хизматчи бир табақ устида пишгон хурусни олиб келган замон, бахил хизматчига боқуб:

— Бошини нима қилдинг? — деди. Хизматчи: — Афандим, нима қилур эдим, ташладим. Бахил: — Нодон! Киши хуруснинг бошини ҳам ташларми? Агар бир киши товуқнинг аёгини ташласа, ман боруб олур эрдим. Бош деган аъзоларнинг хўжасидур. Ул боши ила қандай яхши қичқирар эди. Маржон каби тожи ҳам бошинда эди. Энг ширин аъзолариндан саналгон тили, энг улуғ аъзолариндан мияси, ики шаҳло кўзлари барчаси бошинда эди. Бор, топиб кел! Биз емасак, меҳмонларга едурурмиз! — деди.

Кўрдингизми, бу бахил киши ҳеч нарсага арзимайдургон бир хурус бошидан бир неча хосиятлар баён қилуб, узининг қандай киши эканлигини билдурди.

АХЛҶҚИЙ ҲИКОЯ

Эшитдимки, машҳур Мажнун зор
Бўлуб мавти Лайлосидан беқарор,
Кетуб ҳушидан булди ҳоли хароб,
Равон бўлди Лайлони қабрин сўроб.
Йуликди: бир ўғлон эди ҳушёр,
Замондан хабардор эди, ақли бор.

Деди: «Эй ўғул! Қабри Лайло қаён?»
 Ўғул кулди, берди жавобин равон.
 Деди: «Сизмусиз ишқ лофин уран?!
 Топар сўрмайин ишқ кайфин суран.
 Мазора боруб иста ҳар гўрдан,
 Олиб хокини иска мазкурдан.
 На ердан ке(л)са ишқ-савдо иси,
 У туфроғ эрур Лайлонинг турбаси».

АРСЛОН ИЛА АЙИҚ

Бир кун Арслон ила Айиқ икиси дўст бўлуб, ов қилмоқчи бўлдилар. Сахрога чиқуб, югуриб-елиб бир кийикни тутдилар. Емакчи бўлуб тургон вақтларинда ароларинда уруш пайдо бўлди. Арслон: — Ман каттаман. Манга куброғ берурсан. Айиқ: — Ман кичик бўлсам ҳам сандан кўб ҳаракат қилдим, югурдим, елдим. Сан бир жойда қараб турдинг. Сергўшт ерини ман ерман, деб уруш бошладилар. Шу даражага етдиларки, икиси ҳам ўлар ҳолатга етуб, ерга йиқилуб, қимирлашга мажולי қолмади. Буларнинг ҳолидан бир неча бўрилар хабардор бўлуб, келишуб тайёргина кийик гўштини еб, суягини қўюб кетдилар. Бу ики жанжол қилгон бечоралар бир-бирларига дер эдиларки, агар бизлар урушмагон бўлсак эди, икимизнинг ҳам қорнимиз тўйгон бўлур эди. Мана, урушгонимиз учун икимиз ҳам оғзимиздаги ошимиздан айрилдук, деб афсус қилуб, охирда сурголиб боруб, молимизнинг сулакайи деб, қуруқ суякни чайнадилар.

Урушгонлар суякни зўрға чайнар,
 Тамошочи суяксиз этни пойлар.
 Кетиб қаймоғи, сут қолгай ўзига,
 Сут ҳам ширин кўрингай оч кўзига.

БУЛБУЛ ИЛА ЭШАК

Бир куни Булбул ила бўлди Эшак уртоғлар,
 Юрдилар айлаб тамошо, ҳар тараф гулбоғлар.
 Бир замон Эшак дейди: Эй, Булбули ширии забон,
 Сайрагил, дўстим, бу дам, кетсун юракдан доғлар.
 Ултуруб гул шохига Булбул чунон қилди фиғон,
 Бўлди ҳайвонларда иш ташлаб қулоқ солмоғлар.
 Барча қушлар офаринлар қилди Булбул товшига,

Гул бўлиб очди у дам гул гунчаси яфроғлар.
 Бир замон Булбул садосини(нг) қилиб эрди тамоғ,
 Хангради Эшак, ҳама қочди йиғилгон зоглар.
 Кўрди Эшак ул замон, ҳеч кимса йўқ гулзорда,
 Ерга оғнаб сочти бошига қуму туфроғлар.
 Айтди: Эй Булбул, ажойиб! Сайрашинг яхши экан,
 Ман каби товшинг сани қилмас димоғ(н)и чоғлар.
 Сайрашинг ишсиз кишиларга эшитмак яхшидур,
 Ман бақирсам, ишларига қилдилар кетмоғлар.
 Қўйлаги йўқлар тизи йиртуқ кишилардан кулар,
 Хоҳ ҳайвон, хоҳ инсондур — ўзини соғлар.
 Ҳар киши ўз айбини кўрмас, киши айбин кўрар,
 Ўзгани бир игнача айби кўрингай тоғлар.

НАФСИ БУЗУҚ ҲАЙИТДА ЎЛАР

Бир қишлоқи тоғдан ўтун кесмак учун борди. Бир кўзада олиб борган сутини дарахт остига қўюб, ўзи ўтун кесмак учун кетди. Шу вақт бир тулки келуб, кўзага бошини суқуб, сутдан бир оз ичган замонда ақли дедикки, бас, бундан нари борсанг, балога йўликурсан. Нафси айтдики, ичабер, камбағалнинг бир тўйғони — чала бой бўлғони, деди. Тулки ақлин сўзига кирмасдан, нафсин йўлиға юрди. Бир вақт сут тамоғ бўлғондан сўнг тезгина қочмоқчи бўлғон замонда кўза бошини маҳкам сиқуб қолди. Бечора тулки қанча ҳаракат қилса, кўза ҳам шунча сиқа бошлади. Югурди, елди, ёлборди, кўза асло яқосини бўшатмади. Охирда аччиғи келуб, — сани сув нчинда бўғуб ўлдурмасам бўлмас экан, — деб кўзани олиб боруб бир катта сувга суқғон замонда, кўза тулкини тўғри сув остига олиб кируб кетди. Тулки сув остинда дер эдики:

Балойи нафс учун, охир, сурундим,
 Келуб сайёд домига илиндим.
 Агар ақлим сўзига кирсам эрди,
 Азиз жоним саломат бўлгай эрди.

АҚЛИ ҚАРҒА

Кунлар ёз фасли ўлдиғиндан ҳар ерда сувлар қурумиш.
 Бечора Қарға сув йўқлиғиндан ниҳоятда сувсамиш эди.
 Тиллари осилуб, ҳар тарафдан сув ахтармоқда экан, би-

ровнинг олдинда тургон кўзанинг кўруб, ёнига келуб боқса, ичинда суйи бор. Лекин бўйинини суқуб ичай деса, бўйи етмайди. Бир оз ўйлади-да тумшуги ила тошларни йиғуб, кўзанинг ичига ташлай бошлади. Оз вақт ичинда кўзанинг остидаги сув устига чиқуб, тоша бошлади. Ақлли қарға сувдан ичуб, ташналик балосидан қутулуб, учуб кетди.

БОҒЧА

Боғчаларнинг хуб яхшидур ҳавоси,
Жонга роҳат верур завқи, сафоси.
Яғочлар-да яшил яфроғ ичинда,
Ранг-баранг гулларинг яшнар зиёси.
Сабза ўтлар аросинда очилган
Бинафшау қизил гулу раъноси.
Лекин гулнинг ёшлик каби умри оз,
Тез йўқ бўлур хуш қомати зебоси.
Яхши верур боғ, ишласа боғбон,
Чўнчокинда куб бўлғуси ақчоси.
Ёшлигида куб ўқугон болани
Қариганда обод ўлур дунёси.

ҲАСАД БАЛОСИ

Бир кун Зоғча инсонлар кабутарларни(нг) боқуб, аларга дон беруб, яхши уялар ясаб берганларига ҳасад қилуб, кўролмади. Бул ҳам кабутар бўлуб, текин донлардан еб, роҳатда яшамоқ бўлди. Ўзини оқ бўрга буюб, кабутархонага келуб, кабутарлар ила бирга яшамоқга бошлади. Бир кун осмонда учуб борадургон бир неча зоғчаларни кўруб, бирдан «чағ» деб кичқируб юборди. Ҳамма кабутарлар буни зоғча эконин билуб, ҳар тарафдан ёпишуб чўқий бошладилар. Бечора Зоғча кабутарлар аросиндан зўрға қочуб, зоғчалар аросига боруб қўшилди. Зоғчалар ҳам буни зоғча эконига ишонмадилар. Ҳар қанча «чағ... чағ...» деб ёлборса ҳам: — Ҳо нодон, бизни(нг) алдайман дерсанми? Бор, зоғча бўлсанг оқ чопонингни ешиб кел! — деб булар ҳам (анинг) бошларига чўқуб-чўқуб жўнатдилар.

Ҳисса: Бечора Зоғча ҳасад балосига йулуқуб, ики жаҳон овораси булиб қолди.

АҚЛЛИ БОЛА

Бир бола кўшнининг уйига ўралмиш табақда таом олиб борур эди. Бир киши учраб:

— Эй ўғлум, табақда нима олиб борурсан? — деди.

Ақлли бола жавоб бериб:

— Эй отажон, табақ ичиндаги нарсани(нг) кишига айтмоқ ва кўрсатмоқ мумкин бўлса эди, усти ўралмаган, очик бўлур эди, — деди.

ҚАЛАНФИР ИЛА ЧУЛ ЯЛПИЗИ

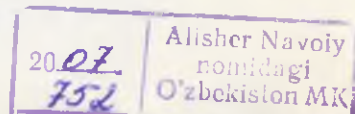
Саҳрода ўсган Чул ялпизидан сўрдиларки: «Сан аввалда ярамас бир ўт эрдинг, бу хушбўй исни қайдан олдинг?» — деб. Ялпиз жавоб бердики, «Рост, ман аввалда ямон бир ўт эрдим. Лекин бир неча вақт қаланфир ёнинда ўсуб, бирга яшадим. Аромизда дўстлик пайдо бўлди. Шул сабабли аввалги ямон исларим кетуб, дўстимнинг яхши ислари манга юқуб қолди», — деди.

Яхшиларнинг суҳбати — жон роҳати,
Сузлари — дарду аламнинг офати.

ОВОЗ

Бир бола мактабдан келуб, китобларини кўюб, таомларини еб, ўйнамоқ учун боғга кируб, шул кун ўкугон сабақини қичқируб ўкугон замон қулоғига кўшнининг девори тарафиндан бир боланинг ўкугон товиши келди. Бу овозни эшитган замон боғда мандан ҳам бошқа бола бор экан деб суюнуб:

«Кел ўртоғ! Икимиз бирга ўкушуб, бирга ўйнаймиз», деса ул ҳам шул сўзни айтди. Боланинг бир оз аччиғи чиқуб, атрофни охтара бошлади. Куп вақт излади, узидан бошқа ҳеч кимни кўрмади. Охирда жаҳли чиқуб, ямон сўзлар айтса, ул тарафдан ҳам ямон сўзлар эшитди. Бола ниҳоятда хафа бўлуб, йиғлаб, боруб онасига айтди: «Эй онажон! Боғда бир ямон бола бор экан, ман нимани сўзласам, шуни айтур. Манга ямон сўзлар сўзлади. Қанча изласам ҳам тополмадим», — деди. Онаси боланинг узининг овози эканин билуб: «Эй ўғлум! Сан анга ямон сўз айтма. Яхши сўз айтсанг, ул ҳам санга яхши сўзлар ила жавоб берур», — деди. Бола яна боғга боруб яхши сўзлар сўзласа, жавобига яхши сўзлар эшитди. Ақллик бола билдики, яхши

сўзга инсонлар яхши жавоб, ямон сўзга ямон жавоб берурлар эмиш. Бундан сўнг бола ҳеч кишига ямон сўз айтмайдурғон бўлди.

ЯЛҒОН ДЎСТ

Бир вақт ики киши дўст бўлуб, сафарга чиқмишлар эди. Бир тоғ ичиндан кетуб боргонларинда узоғдан бир йўлбарсни кўрмишлар. Дўстларнинг бири дарҳол юғуруб бир дарахт устига чиқмиш. Икинчиси шошилуб қолуб, нима қилишин билмай, ерга чўзулуб, ўликга ўхшаб ётмиш. Йўлбарс келуб искаб-искаб ўлук гумон қилуб қайтуб кетмиш. Ўртоғи дарахтдан тушуб: «Биродар, йўлбарс қулоғинга нима деб сўзлаб кетди?», — деб сўрамиш. Йўлдоши: «Оҳ, дўстим! Шодлиғингда ўртоғ бўлуб, ғам вақтингда ташлаб қочадурғон номард кишилар ила йўлдош бўлма!» — деб сўзлаб кетди, деб жавоб бермиш.

ЧИН ДЎСТ

Ики одам бир-бирига дўст бўлдилар чунон,
Бир нафас айрилмас эрди бир-биридан ики жон.
Маслаҳат бирла сафар қилмоқни айлаб ихтиёр,
Бўлдилар саҳро тамошоси учун бир кун равон.
Йўлда бир дарёдан ўтмак тўғри келди дўстлара,
Ўлтуруб бир кемага кетмоғда эрдилар ҳамон.
Бир замон тўлқун келуб ул кемани қилди хароб,
Ул ики ўртоғ йиқилдилар сув узра ногаҳон.
Сув юзинда ул замон кетмакда эрдилар оқиб,
Сувчилар келдилар ушлаб олғали сувдан амон.
Ул ики дўстнинг бирини тутса, сувчиға деди:
Кўй мани, аввал боруб, дўстумни қутқар безиён.
Сувчи боруб ушласа ўртоғини,
Ул ҳам айлар дўст қутулсун деб фиғон.
Кўрдингизми, эй сучук ўғлонларим,
Дўстлиғдан бу сиза бир дoston.

ХУРУС ИЛА БЎРИ

Бир Бўри дарахт устинда ўлтурғон Хурусни кўруб, тутуб емак учун дарахт остига келди. Ҳийла бирла бечора Хурусни дарахтдан тушурмақчи бўлуб: «Эй, Хурус ўртоғ!

Ман санга бир яхши хабар келтурдим, ҳайвонлар ила қушлар орасинда сулҳ бўлди. Бир-бирига зулм қилмасга, бири икинчисин тутуб емасга қарор верилди. Кел, биродар, настига туш! Бир-биримизга дўст бўлуб, бирга уйнашайлук». — деди. Хурус Бўрининг сўзига алданадурғон даражада нодон ва аҳмақ бўлмадиғиндан Бўрига боқуб дедики:

— Дўстим, сўзинг ростдур, тўғридур. Лекин бир оз сабр қил. Сандан бошқа ики ит ҳам сулҳ хабарин кетурурлар. Алар ҳам келсунлар. Ҳаммамиз бирга уйнашурмиз, — деди. Бўри Хурусдан бу сўзни эшитган замон думини орқасига қўйиб қоча бошлади. Хурус: «Ҳо, биродар, нима учун қочурсан, арода сулҳ бор-ку?» — деса, Бўри:
— Оҳ дўстим! Бу золим итлар сулҳни бузгонга ўхшайдур, — деб қочуб кетди. Хурус орқасиндан «куққ... курии... куу...» деб қичқируб қолди.

Ақл эгаси ҳийлага алданмагай,
Ҳийлагарнинг ҳийласи бошин егай.
Дўст ила душман сўзининг фарқи бор,
Фаҳм этар ҳар кимки, ўлса ҳушёр.

ЖАНЖАЛЧИЛИК ЗАРАРИ

Бир сув устига кўпрук каби бир тахта қўйилмиш эди. Бу тахтанинг устиндан ўтмак учун ики эчки ики тарафдан келуб, бир-бирига йўлуқти. Бири дедики: — «Ман сандан каттаман, сан ёшсан, арқангга қайт. Манга йўл бер», — деди. Икинчиси:

— Сан катта бўлсанг, улуғлиғинг ўзингга. Ман сандан қувватли. Сан қайт. Мандан сўнгра ўтарсан, — деб ароларинда зўр ғавғо чиқди. Икиси ҳам бўйинларин эгишуб, шохларин шохларига қўюшиб, чунон сузишдиларки, охирида сувга юмалаб тушуб, икиси ҳам сувда фарқ бўлди.

ТАМАЪ БАЛОСИ

Бир Сичқон қоғқонии кўрган замон:
«Ёху, инсонлар қандай ҳийлакордурлар. Ажабо, манга ов учун ичига бир парча ёғ қўймишлар-да, мани алдаб қоғқонга туширмак истарлар. Амон, ё Раб! Ман яхши билурманки, бу ов эмас, манинг учун қурилмиш бир тузоқдур. Хайр, бу ҳийла ила мани алдай олмассиз», — деб қайтуб

кетмак булди. Шул вақт бир оз уйлаб, ўз-ўзига дедики: «Бу ёғдан емасам ҳам бир оз искамак мумкин. Аммо ман ёғ исини қўб яхши кўраман. Кел, буни искамакда нима зарар бор», — деди-да, қоғқон ёнига келуб, ёғни искай бошлади. Ёғнинг иси думоғига хуш келуб, тез-тез искаб турган замон бурни ёғни туртиб юборуб, қоғқон «шарт» этуб кетди. Бечора Сичқон тамаъ балосига гирифтор бўлиб қолди.

Байт

Оз тамаъ қўб зарарлари кетирур,
Нафсини тиймаган ўзи йитирур.

АҚИСИЗ БОЛА

Бир киши ўғлина бериб теша,
Ўғлин ақлин қилурға андиша.
Деди: «Ишлат бу тешани, ўғлум.
Бундан ақлинг менга бўлур маълум».
Ўғлон ушлаб қулига тешасин,
Кўр, нечук курсатур тамошосин.
Борди масжид деворининг тагина,
Ковлади теша бирла яхшигина.
Кўрди ул дам ота ўғил ҳолин,
Булди маъюс, бузди аҳволин.
Ўғлин ики қулоғидан бурди,
Оҳ тортуб бу сўзни айтурди:
«Теша бердим: ўтун кесу бовла,
Ким деди, масжид остин ковла».
Ибрат олмақ керак бу ўғлондан,
Ҳақ бизи мамнун этди эҳсондан.
Тутмака қўл, юрар учун по(й)лар,
Берди бир неча бошқа аъзолар.
Ҳар бирин ишлатур ери бордур,
Ишлатур билмаган киши хордур.
Ўйламай миллат уйини бузсак,
Йиқилур уйимиз ипин узсак.

БОЛАЛАР БОҒЧАСИ

Йигитликда ўқувдан қолсанг, ўғлон,
Қариганда пушаймонсан, пушаймон.
Улуғлик молу давлат бирла эрмас,

Саломат бўлса ақлинг, сенга шул бас.
Ўзаллик юзда эрмас, эй биродар,
Сўзи ширин киши ҳар кимга ёқар.
Сўзинг оз ўлсуну қўб маъни бўлсун,
Эшитганлар қулоғи дурга тўлсун.
Такаббур бўлмағил, бўлғил мулойим,
Булурсан шоду хуррамликда доим.
Биров қилса ғазаб сен сўкма они,
Будур яхши кишиларнинг нишони.
Ямонлик қилсалар, сан яхшилик қил,
Ямонлиғни ҳўкузни буйниға ил,
Насиҳатни қулоғингға илиб ол,
Ямон сўзни эшитмай тез кетиб қол.
Сўзинг бўлса кумуш, жим турмак олтун,
Миси чиқғай, сўзинг қўб бўлса бир кун.
Купайгаи сўзни бўлғай тўғриси оз,
Шакарнинг купидин ози бўлур соз.
Бировдин бир нимарса сўрма зинҳор,
Кишининг миннати санга на даркор?!
Талаб қилғил муродингни Худодан,
Гадосан, сўр муродинг подшодан.
Жадал қил илм учун ўғлум, ҳамиша,
Кучинг борида ғайрат бирла пеша,
Экин вақтида ухлаб ётса деҳқон,
Ўроқ вақтида бўлғай кўзлари қон.

ТАҚСИМ

Бир кун ики бола кўчада ўйнаб юрган замонда бир адад янғоқ топдилар. Бири айтди: «Ман олурман, аввал ман кўрдим». Икинчиси: «Йуқ биродар, ман олурмай, ердан ман олдим», — деб икиси ғавғо қилуб туруб эдилар. Бир йигит келуб: «Эй чароғларим! Шошманг, талашманг, ман сизларга яхшилаб тақсим қилуб берурман», — деб янғоқни қўлларидан олуб, ики палла қилуб, бир палла пўчоғини биринчи болага, икинчи палла пўчоғини икинчи болага беруб: «Мана, қолғони тақсим қилгон кишига», — деб мағзини оғзига солуб, жунаб кетди. Болалар бўлса, пўчоғини ушлаб, бақраюшуб қолдилар.

Ҳисса: Озга қаноат қилмаган қўбдан қолур.

БОЛАРИ ИЛА ПАШША

Бир Пашша қир тарафдан учуб келмакда ўлан Арини кўруб:

«Дўстим, қайдан келурсан?» – деди. Ари: «Қирдан келурман. Бир оз бол йигдим. Уй ясамоқ учун мум ҳам ҳозирлаб келдим», – деди. Пашша: «Оҳ биродар! Бир бошинг учун мунча ҳаракат қилурсан! Нима бўлурки, сан ҳам ман каби роҳатда яшасанг. Чунки менинг яшамоқимда ҳеч бир машаққат йўқ. Инсонлар тарафиндан ҳозирланган дастурхонлардан ҳар хил таомлари иб-ичуб умр ўткарурман. Баъзи вақтларда сани ясаган болингдан ҳам туйганимча ерман. Мана! Яшамоқ мана! Умр кечурмақ учун оламда мундан яхши турмуш бўлурми? На манда бол ҳозирламак машаққати ва на уя солмак кулфати бор», – деди. Ари бу сўзларга жавобан дедики:

«Оҳ дўстим! Бу сани турмушинг ўз бошингдан бери келмасун. Машаққатсиз таомда лаззат бўлурми?!»

Инсонлар сани суфрадан қуварлар, урарлар, ўлдирурлар. Сан оламда ўғрилар каби умр ўткарурсан. Охирда бир ўргумчак луқмаси бўлмакдан бошқа бир нарсага ярамазсан. Аммо манинг тайёрлаган мумим ҳамма ибодатхоналарни ёрутар. Болим дунёнинг ҳамма еринда мақбулду. Инсонларнинг оғизларини тотли қилур. Шул сабабли инсонлар мани ўзлари тарбия қилурлар ва ҳар ерда мани мақтарлар», деди-да, «Куй, биродар, мани ишим куб, сан ила беҳуда сўзларни сўзлашуб турурга вақтим йўқ», – деб учуб кетди.

Ҳисса: Меҳнат – охири роҳат, ялқовлик – охири хорликду.

ЙИЛ, САНА

Бир йил ўн ики ойду. Бир ой тўрт ҳафта, бир ҳафта етти кундир. Шанба, якшанба, душанба, сешанба, чаҳоршанба, панжшанба, жумъа. Бир кун йигирма тўрт соат, бир соат олтмиш дақиқа – «минут»дир. Ой ҳисоби ики хил бўлур. Бири қамарий, икинчиси шамсий.

ҚАМАРИЙЯ ҲИСОБИ

Қамарийя ҳисоби ила ойларнинг арабча исмлари: муҳаррам, сафар, рабиъул-аввал, рабиъул-охир, жумодул-аввал, жумодул-охир, ражаб, шаъбон, рамазон, шаввол, зулқаъда, зулҳижжа.

Қамарийя ойларининг олтиси 30 кундан, олтиси 29 (кун)дан келаду. Бу ҳисоб ила бир йил уч юз эллик тўрт кун бўладу. Бу ҳисоб мусулмонларнинг диний ибодат, байрамлари учун юритилур. Мусулмонча йил боши биринчи муҳаррамдан ҳисобланур. Унинг муҳаррамда ҳазрати имом Ҳусайннинг Карбалода шаҳид бўлган кунларидур. Бу кун мусулмонларнинг мотам ва дуо кунидур. Рабиъул-аввалнинг ўн икинчи куни Пайгамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васалламнинг туғулган кунларидур. Бу кун мусулмонларнинг улуғ байрам ва шодлиғ кунларидур. Биринчи рамазондан бошлаб биричи шавволгача рўза тутилур. Биринчи шавволда Ййди фитр намози ўқилур. Уч кун мусулмонларнинг улуғ байрамлари булур. Унинг зулҳижжада Ййди қурбон намози ўқилур. Қурбон(лик)лар суийилур. Тўрт кун байрам қилинур.

САИАИ ШАМСИЙЯ ҲИСОБИ ИЛА ОЙЛАРНИНГ ИСМЛАРИ

АРАБЧА	РУСЧА	РУМЧА ¹	КУН
Ҳамал	Март	Март	31
Савр	Апрел	Нисон	30
Жавзо	Май	Маис	31
Саратон	Июн	Ҳазираи	30
Асад	Июл	Таммуз	31
Сунбула	Август	Огуст	31
Мезон	Сентабир	Эйлул	30
Ақраб	Ўктабир	Тишрини аввал	31
Қавс	Ноябир	Тишрини соний	30
Жадии	Декабир	Конуни аввал	31
Даль	Январ	Конуни соний	31
Хут	Феврал	Шубот	28

¹Туркия туркчасида

Санаи шамсийя ойларининг баъзилари 30 ва баъзилари 31 кун. Елғуз ҳут ойи 28 кундур. Ҳар тўрт йилда ҳут 29 (кун бўлуб) келур. Бу йилни зўр йил деб аталур. Арабчада йил боши биринчи ҳамалдан, русчада биринчи январдан, румчада (биринчи) конуни сонийдан бошланур.

ЙИЛИНИНГ ФАСЛИ

Бир йил тўрт фаслга бўлину. Бири ёз, икинчиси куз, учинчиси қиш, тўртинчиси баҳордур. Ёз ойлари: июн, июл, августдур. Куз ойлари: сентябир, уктабир, нўябирдур. Қиш ойлари: декабир, январ, февралдур. Баҳор ойлари: март, апрел, майдур.

ЁЗ ФАСЛИ

Ёз фаслида дарахтларнинг барги яшил бўлуб, яшил барглари орасида мевалари тарам-тарам қизоруб, экинлар фишуб, оқил инсонлар каби бошларини эгуб салом қилурлар. Боғлар ўзларини гуллаб, ранг-баранг яфроғлар ила ясатурлар. Мактаб ва мадрасаларда ўқушлар тўхталуб, шогирдлар ҳар тарафга саёҳат қилурлар.

КУЗ ФАСЛИ

Куз фаслида кунлар қисқарур, биринчи сентябирдан бошлаб ҳар ерда мактабу мадраса очилур. Шогирдлар елкаларига жилдларини осуб, одобу яхши ният ила мактабларига борурлар. Ҳаволар салқинланиб, экинлар ўрилуб, дарахтлардан мевалари, барглари тўкилуб, яшил ўтлар сарғаюб, ҳар нарсадаги гузал манзара — кўриниш тамом булур.

ҚИШ ФАСЛИ

Қиш фаслида кўёш биздан йироқлашур, ҳаволар совуру, сувлар музлар, ер юзи қор ила қофланур, учар қушлар оз қолур, саҳрода углайдурғон жониворларга, сафарда юрадурғон савдогарларга кун кўрмак машаққат булур. Курту кумурсқалар ер остига кирарлар. Пашша ва арилар баҳоргача ўлган каби қотуб ётурлар.

БАҲОР ФАСЛИ

Баҳор фаслида кунлар узакор, дарахтлар барг чиқарур, қишнинг зулмидан ҳар тарафдан қочган қушлар келур, ер устига ўтлар яшил гилам каби ёзилур, сувлар тошар, ёқимли еллар турар, гуллар яшнар, отлар кишнар, булбуллар сайрар. Ер юзидаги инсонлару ҳайвонларнинг юзида шодлигу секин-секин бир асар кўрилу. Хусусан, саҳрову боғларнинг манзараси, ҳар тарафдан сувларнинг шалоласи, гулларнинг хуши, қушларнинг гузал овоз-нағмаси инсонларнинг думоғларини чоғ қилуб, янги ҳаёт, янги руҳ, янги сафо берур.

МАКТАБА ДАЪВАТ

Боқди гунаш панжарадан бизлара,
Ётма! Деюр барча ўғил-қизлара.
Нолаи фарёд қилиб барча қуш:
— Мактабингиз вақти, деюр сизлара.
Бошлади ҳар ким ўз ишин ишлара,
Сиз-да, тулинг мактабингиз излара.
Учди ари боғчалара бол учун,
Бузов турур уйда чўқуб тизлара.
Сиз-да, китобларни(нг) олинг шавқ ила,
Тез югуринг илм йўлин гезлара.
Дангасани суймаюр Аллоҳ ҳеч,
Кетсуи оқуб дангаса денгизлара.

БҮРИ ИЛА ХОТУН

Бир оч Бўри таом охтаруб юргон замонда бир уйдан бир хотуннинг товшин эшитурки, боласига боқуб: «Йиғлама, сани бўрига берурман», — дер. Бечора Бўри қачон боласини менга чиқоруб берур экан, деб эшигида ўлтирур эди. Ародан бир неча соат ўтар. Хотун яна боласига боқуб: «Йиғлама, қўзим, ман сани бўрига бермасман. Бўрининг ўзи ҳам бу ерға кела олмас. Агар келуб қолса, ман ани бошига калтак бирла уруб, ўлдурурман», — дер. Бўри хотундан бу сўзларни эшитуб, дер: «Оҳ, елғончи инсонлар, ҳеч бир тўғри сўзламасиз! Ҳозир бир хил сўзлаб туруб, бир нафасдан сунг бошқа сўзга кўчурсиз! Оламда сиздан айёр жонивор йўқтур!» — деб жўнаб кетди.

Ҳисса: Ҳар киши бу оламда ўз нафсин балосига қолмишдур.

ИКИ ДЕВОНА

Ўтган замонда бир девона бир шаҳарга боруб, ҳар кимни уруб, сўқуб, нима учун одамлар ҳаммаси бир тарафга қараб юрмаслар. Бири бу тарафга кетса, бири у тарафга кетар, деди. Одамлар жавоб бердиларки, ҳар ким ўз иши бор тарафга борур, бири бозорга борса, бири уйига қайтур, дедилар. Девона буларнинг сўзини қабул қилмади. Охирда аролариндан бири туруб, бу девонадур. Девонанинг сўзи а шояд девона жавоб берса, деб бир девонани олиб келди. Биринчи девона сўрдики: «Ер юзидаги одамлар нимага бир тарафга қараб юрмаслар?» Икинчи девона: «Ер кемага ўхшаш сув устинда турадур. Агар одамлар ҳаммаси бир тарафга қараб юрсалар, барчамиз сувга оғдарилуб кетармиз», — деб жавоб берди. Биринчи девона: «Балли, дўстим! Ҳаммадан сан яхши жавоб бердинг!» — деб жўнаб кетди.

Ҳисса: Ҳар кишига ўз маслакдошининг сузи мақбулдур.

БҮРИ ИЛА УЗУМ

Бир бӯри боғни айланурди кириб,
Боқди ҳар ёнга кўзларини йириб.
Курди: Бир бош узум ажаб пишгон,
Турланур қизил бўлуб тизилиб.
Нафси қилди анга қараб ҳаракат,
Оғзидан келди сувлари сизилиб.
Ирғиди, сакради узумга қараб,
Нафаси оғзи-бурнига сиқилиб.
Буйи етмай ололмади, жўнади,
Қайта-қайта боқиб-боқиб, тикилиб.
Йўлда айтур Бӯри узумга қараб:
— Хомсан ва ғўрасан, бўлмади тегиб,
Тишласам, тишларим қамаштирасан,
Пишмагансан экан ҳануз эзилиб.
Буйи етмай узумга бечора,
Кетди навмид ўлуб суяк қидириб.

ЯХШИЛИК

Бир кун бир яхши киши кўчадан ўтиб борғонида бир неча ҳаёсиз кишилар орқасидан ямон сўзлар ила сўкиб қолдилар. Бу киши аларнинг сўзнини(нг) эшитиб, қўлини

кўтариб: «Ё Раб, бу нодонларга ўзинг ақл бергил ва тўғри йўлга солгил!» — деб дуо қилди. Бу ҳолдан хабардор бир киши сўрадики, «Нима учун сиз ул кишиларнинг ҳаққиға яхши дуо қилдингиз?» — деб. Ул киши: «Эй биродар, ҳар ким ўзида борини берур. Менда яхшилик бор эди, шуни бердим, онларда ямонлиғ бор экан, они бердилар. Ўзинг-да йўқ нарсани қайдан олиб берурсан, ҳар ким қилганича топар, ямоннинг ямонлиғи ўз бошига етар», — деб жавоб берди.

Ҳаё-номус имона далилдур,
Ҳаёсиз доимо хору залилдур.

ОЧКУЗЛИК

Бир бола кўчада йиғлаб ўлтуруб эди. Ўтуб-кетуб тургон кишилардан бири: «Ўғлум, санга нима бўлди? На учун мунча йиғларсан?» — деб сўради. Бола: «Бир тийин оқчам бор эди, йўқотиб қўйдим. Шунинг учун йиғларман», — деди. У кишининг болага раҳмн келуб, «Мана ўғлим, оқчанг йўқолган бўлса, ман санга бошқасини берурман», — деб чўнтагидан бир тийин оқча чиқоруб берди. Бола оқчанн олуб, яна аввалгидан ортуқ йиғламоқға бошлади. Ул киши: «Дахи нимага йиғларсан?» — деса, бола: «Оҳ, отажон! Агар ўз оқчам йўқолмаган бўлса эди, ҳозир оқчам ики тийин бўлур эди», — деди.

Кўзинг оч бўлмасун, ўғлум, кўзинг оч,
Қаноатсиз кишини ухлатуб қоч.

ИЛМСИЗЛИК БАЛОСИ

Бор эди бир киши, хат билмас эди бечора,
Бўлди бетоб, юрак-бағрига чиқди ёра.
Эртаси ўғлина айтдики, аё тифл адиб,
Бор, кетур боқмоқ учун қошима бир яхши табиб.
Ўғли келтурди табибни атосин қошиға,
Ўлтуруб боқди табиб, ул дам, аёғу бошиға.
Ики хил дору ёзиб берди ўшал бемора,
Бирини ичмак учун, бирисини суртора.
Ўғли дору уйидан олди ики шиша даво:
Бириси шарбат эди, бириси оғуйи бало.

Шиша устинда давонинг бор эди таърифаси,
Ўқумоқдан йуқ эди хастанинг ҳеч маърифаси.
Шисалардан бирини ушлади аввал қулина,
Ичди шарбат дебон оғуни — сурарди дилина,
Ул замон бағри ёниб, айлади фарёду фиғон,
Булди бир неча нафас, сунг танидан жони равон.
Отаси ўлди, ўғил йиғлади фарёд айлаб,
Қушниси олим эди, чикди белини бойлаб.
Қилди ўғлона насиҳат, деди: эй, тифл забун,
Илмсизликдан отанг жонидан айрилди букун.
Ўқумоқ, ёзмоқи билсайди отанг, эй ўғлон,
Балки бошига қазо келмас эди ушбу замон.
Қувватинг борида хат билмоқ учун қил ҳаракат,
Сан жадал қилсанг, ўзи бергуси Аллоҳ баракат.
Ибрат ол, ўғлим, отангдин, бўлмағил сан ярамас,
Қилмағил умрингни зое, дема қиш-ёз, ўқу, ёз!

АҚЛИ БОҒБОН

Бир боғбоннинг уч ўғли бор эди. Учи ҳам дангаса ва ишёқмас эдилар. Боғбон бир кун касал бўлди. Ўғилларин ишга солмак учун ёнига чоқируб: «Ўғлонларим, мани ажалим етган ўхшайдур. Ман сизларга васият қилуб кетайин. Боғнинг ичига бир кўза олтун кўмуб қуйғонман. Мандан сунгра ўзингиз кавлаб, топуб, бўлишуб олурсиз», — деди. Ародан бир неча кун ўтмай, боғбон дунёдан ўтди. Ўғиллари олтун ахтаруб, боғни чунон қазидиларки, туфроғлари кул бўлиб кетди, лекин токнинг илдизидан бошқа ҳеч нарса тополмадилар. Аммо шул йили ток чунон узум қилдики, оқчаси неча кўзага тўладургон олтун бўлди. Сунгра бу ялқовлар билдиларки, олтун ердан эмас, ишловда экан.

Ҳисса: Ҳамма ямоилиқларнинг оноси — дангасалик қўрқоқлик — отосидур.

БУРИ ИЛИ ҚЎЗИ

Бир Бўри сув ичмак учун сув бошига келди. Паст тарафда сув ичуб турган бир Қўзини кўрди. Они(нг) бир ҳийла билан тутиб емакчи бўлуб: «Эй ярамас, нима учун

ман ичодургон сувни булғотурсан?», — деди. Қўзи: «Афандим, бу қандай сўз! Сиз сувнинг юқори ёғинда, ман қуйи ёғинда бўлсам, ман қандай сувни булғатурман?!» — деса, Бўри яна қичқируб: «Ўтган йил сан манинг отамни(нг) ҳам сўккан эдинг, эмди манга ҳам қаршилиқ қилурсан», — деб келуб, Қўзига ёпушди. Бечора Қўзи:

«Афандим! Ман ўтган йил отангизни сўкмак қайда, ўзим онадан ҳам туғилғоним йуқ эди», — деса ҳам: «Ҳа, нолон, ҳоло ҳам адабсизлик қилурсан», — деб бечора Қўзини парча-парча қилиб, еб қўйди.

Ҳисса: Ямоннинг кучи япалоқга етар.

ШАИХ САЪДИЙ

Шайх Саъдий ҳазратлари кичиклик вақтларинда оталари ила бирга саҳар туруб ибодат қилур эдилар. Бир кун уйларига бир неча меҳмонлар келуб, ётуб қолмиш эди. Ул кеча турган вақтларинда меҳмонларнинг «пиш-пиш» ухлаб ётганларин кўруб, оталарига: «Булар қайдоқ¹ инсондурларки, ибодат учун ҳеч бирлари бошларини кутармаслар, ибодатдан гафлатни яхши кўрурлар экан», — деганларида, оталари: «Эй ўғлум! Ибодат қилурман деб саҳар туруб, бировни айбини кўрганингдан, сан ҳам булар каби тошдек қотиб ётганинг яхши эди», — дедилар.

Ҳисса: Ўз қабоҳатини кўрган кишини(нг) ўзгаларнинг қабоҳатларини кўрмакка вақти бўлмас.

ҚЎРҚОҚ

Бир киши ғоят қўрқоқ ва юраксиз ўлуб, кечалари асло кўчага чиқмас эди. Бир куни ўртоғлариндан бири: «Биродар, сан ҳам кечаси кўчага чиқ, нимадан қўрқасан. Агар бир киши санга қараб қорайиб келур бўлса, сан ҳам онинг устига босуб боравер. Сан қандоқ қўрқсанг, ул ҳам сандан шундоқ қўрқар. Саннинг юраклик ва ботирлигингни кўруб, сандан қочар», — деб они юраклик қилмак учун насиҳат қилса... «Оҳ дўстим, бу иш асло бўлмас. Агар бу насиҳатни ул одам ҳам эшитган бўлса, ул ҳам манинг устумга қараб бостуруб келса, ман ул вақтда қайга қочуб

¹Қандоқ

кутулурман. Куй, биродар, санинг билгонинг узинга, мени билгоним узимга», — деди.

Тарбият қилгон била ноасл одам булмагай,
Ифни юз алвон ила ранг этсалар булмас ифак.

ИТ ИЛА ГАДО

Бир Ит эгасининг эшигини пойлаб ётмиш эди. Елкасида хуржин, қулида таёқ кутарган бир Гадо кириб келди. Ит буни кургон замон вовуллай бошлади. Бечора Тиланчи Итга боқуб, ёлворуб: «Ҳе, жонивор, манга боқ, марҳамат қил. Ики кундан бери таом егоним йуқ», — деди. Ит Тиланчига боқуб: «Бу мани санга қилгон марҳаматим эмасму? Уйдаги кишилар мани товушимни эшитуб, чиқуб санинг қорнингни туйғазурлар», — деди.

Ҳисса: Баҳоси арзонни сўзи қимматли булур.

МАҚТАНЧОҚ ҲОЗ

Бир Ҳоз сувда сузуб юруб: «Оламда мандан ҳунарманд қуш йуқтур. Ерда югурарман, сувда сузарман, ҳавода учарман. Бир ўзимнинг уч хил ҳунарим бор», — деди. Ҳознинг бу сўзини бир Қурбақа эшитуб: «Биродар, сан мунча мақтанмасанг... балиқдек сузолмайсан, кийикдек югуролмайсан, лочиндек учолмайсан. Чала-чулпа уч ҳунарни билгунча, бирини яхшилаб билгонинг яхши эди», — деди.

Мақол: Мақтанма ғоз, ҳунаринг оз.

АЙИҚНИНГ ДУСТЛИҒИ

Бир Қишлоқи Айиқ бирла йулдош бўлуб, икиси бирга яшар эдилар. Ҳар вақт Қишлоқи ухласа Айиқ тепасида дўстимга бир нарса зарар қилмасун, деб пойлаб ўлтирар эди. Бир кун Қишлоқи ухлаб ётканда бир пашша келуб пешонасига кўнди. Ҳар қанча кувса кетмади. Охирда аччиғи келуб: «Бу золимни уруб ўлдурмасам булмас», — деб, бир катта тошни олиб келуб, Қишлоқининг бошига чунон урдик, пашша учиб кетуб, Қишлоқи улу қолди.

Ҳисса: Дўсти нодондан душмани зийрак яхши.

КАЛАМУШ ИЛА СИЧҚОН

Бир кун Сичқон Каламушнинг уйига боруб: «Қушни, ман сизга бир яхши хабар кетурдим. Мушук Йулбарснинг қўлига тушган эмиш... Бизларга Мушук каби золим душмандан қутулмоқ зўр шодлиғдур», — деди. Каламуш Сичқонга боқуб:

«Эй кўзим, сан ҳоло ёшсан, ҳеч нарсадан хабаринг йуқ. Йулбарс Мушукни ўлдурур, деб уйлайсанми? Йуқ, жоним, алданурсан. Бугун оламда Мушукдан зўр ҳайвон йуқдур. Ман бир-ики марта синаганман. Аллоҳ ҳеч кимни онинг чанголига гирифтор қилмасун», — деди.

Ҳисса: Ҳар киши ўз кушандасидан қурқар.

Кесак қаноти синиқ қуш кўзига тош кўринур,
Элакда турса кефак, оч кўзига ош кўринур.

КҮР КИШИ

Ҳазрат Мусо алайҳиссалом Тур тоғига борурларида йўлларидан тўсуб бир кўр киши оёғларига йиқулуб: «Мени ҳақимга дуо қилинг, кўзим очилсун», — деб ёлборди. Ҳазрат Мусо дуо қилдилар, кўзи очилди. Эртаси яна Тур тоғига боришларида кўрдиларки, ул кўр киши кўчада ким кўрунса, шуни уруб, ҳамани тўполон қилуб юрибдур. Мусо алайҳиссалом: «Аллоҳ сени билиб кўр қилган экан. Неъмат қадрин билмас экансан, сендек кишиларнинг кўзини очуғидан кўр бўлгани яхшироқдур», — деб яна дуо қилдилар, аввалгидек кўр бўлуб қолди. Ҳисса:

Мушукни бўлса гар ики қаноти,
Қолурми дунёда чумчуқни зоти.
Эшак бўлса ҳукиздек ики шохлик,
Берурми бошқа ҳайвонларга соғлик.

АҲМАД ИЛА ОТАСИ

Бир кишининг Аҳмад исмлиқ ўғли бор эди. Аҳмад бир кун мактабдан келурида бир бола бирла урушуб, бир мушт уруб, бошини ёруб қўйди. Ул бола келуб Аҳмаднинг отасига арз қилди. Отаси Аҳмадни чақируб, маҳкам ики қулоғини(нг) бураб: «Эй ўғлум, ман ҳам ёш вақтимда санга ўхшаш муштзўр эдим, чанголимга тушгон кишини амон қўймас эдим. Иттифоқо, бир кун узим ҳам бир муштзўр-

нинг қулига тушуб қолдим, чунонам адабимни бердик,
икинчи узимдан кучсизларга асло муштзурлик қилмай
дургон бўлдим», — деди.

Ҳисса:

Улуғларни адаб сақлаб, қил иззат,
Кичикларга мурувват қил, мурувват,
Ўқувни ёқасини қуйма зинҳор,
Кучинг етса, қаламнинг бошини ёр.

СОҚИ ИЛА ОНАСИ

Соқи бир кун мактабдан келуб, оносидан таом сурад.
Оноси олдиға бир коса шўрбо кетуруб қуйди. Соқи шўрбо
дан бир қошуқ оғзига олуб: «Она, ман бу мазасиз шўрбоиги
ичмасман», — деди. Оноси: «Ичмасанг қуй, ўғлум. Бошқа
пишируб берурман», — деб олдидан олуб қуйди. Соқини(нг)
кечғача хазон тошитуб, ишлатди. Соқи ҳоруб, чарчаб қорни
очуб ўлтургон эди. Оноси яна шул шўрбоии иситиб олиб
келуб, олдиға қуйди. Соқи шўрбодан бир оз ичиб кўриб
«Мана, онажон! Бу қандай тотли шўрбо бўлмиш. Умримда
асло мундоғ ширин шўрбони ичкониим йуқ», — деди. Оноси
кулуб: «Эй, ўғлум, бу бояги ўзинг ичмагон шўрбодур. Ҳозир
сан ҳаракат қилдинг, ишладинг, қорнинг очди, иштахан
очилди. Шўрбо ҳам ширин булди», — деди.

Ҳисса:

Ишламак иштаҳа очар,
Дангаса ишдан қочар...

КҮР ИЛА ЧҮЛОҚ

Бир кўр киши ила чўлоқ — икиси бир катта сув лабидан
кетуб борур эдилар. Буларга сув устига ташлаиған яғочда
ўтмак лозим бўлди. Чўлоқ айтдики: «Биродар бу яғоч ус-
тидан ўтарга мани аёғим ярамас». Кўр айтдики: «Агар ме-
нинг кўзим бўлса эди ўтар эдим», — деди. Чўлоқ айтдики:
«Бўлмаса, сан (мани) орқангга офич, ман санга йўл кўрса
туб, оёқ қўедурғон ерингни айтуб турай, икимиз ҳам ўти
кетармиз», — деди. Шундай қилуб бир-бирларини ёрлам
лари ила ики ёрти бир бутун бўлуб сувдан ўтдилар.

Ҳисса: Жаноб Ҳақ ер юзидаги инсонларни бир-бириг
муҳтож қилуб яратмишдур. Муҳтож вақтида қўлдан келган
ча бир-бирига ёрдам қилмак, ҳожат чиқармак лозимдур.